

Egyháztörténetírásunk feladatai.

Olyan feladatról van szó, amelyről általában mint kívánalomról nem kell sokat beszélni s annál kevésbé sokat írni, hanem úgy kell tenni, amint dr. Gál Kelemen, egyházunk egyik legnagyobb szelleme tette és teszi, hozzá kell fogni a munkához mindenféle fölösleges tervezgetés és időtpazarló sokféle gyűlésezés nélkül. Dr. Gál Kelemen mondta, hogy az unitárius egyháztörténetírás nagy feladatát *helyettünk nem végzi el senki*. Az a mi kötelességünk. Mert amit mások végeznek el, azt többnyire más szempontból, más érdekből írják s gyakran látjuk azt is, hogy egyes különben kitűnően képzett tudósok akarva nem akarva tudományos munkájukba propagandát vegyítsenek éppen az unitarizmus kárára. Gondolok most első sorban azokra az egyháztörténelmi megállapításokra, melyek az unitarizmust s az unitárius egyház vértanuságot is vállalt nagy alapítóját, Dávid Ferencet hamis színben tüntetik fel. Nemcsak a szombatosságot törölik igen gyakran az orrunk alá, hanem Dávid Ferencről s az unitarizmusról a valóságnak meg nem felelő képet festenek s véletlenül vagy szándékosan elhallgatnak sok olyan tényt, amelynek ismeretére nemcsak nekünk, hanem a magyar életnek, a közművelődésnek is szüksége van.

Az egyháztörténelem tanulmányozására tehát föltétlen szükségünk van már egyházunk igaza, hivatása, méltósága s néha-néha védelme szempontjából is.

A „Keresztény Magvető” s az „Unitárius Irodalmi Társaság” előtt ez a kérdés nem új, nem meglepetésszerű. A „Keresztény Magvető” elindulása után mindjárt tekintélyes helyet szentelt az unitárius egyháztörténelemnek. Jakab Elek, Benczédi Gergely, Ferencz József püspök, Simén Domokos, Kővári László, Buzogány Áron, Kovácsi Antal, Kanyaró Ferenc, Boros György, Kelemen Lajos, dr. Gál Kelemen s mások, sok unitárius kiválóság művelte az unitárius történetet. Az egyházi jogi irodalom

terén pedig dr. Ferenczy Géza főgondnok és dr. Tóth György kuriai bíró, Fekete Gábor főgondnok írásai emelkednek ki, mint leginkább maradandó értékek.

Az „Unitárius Irodalmi Társaság” megalakulása óta még céltudatosabban folyt az egyházépítő munka más szempontjai mellett egyháztörténelmünk művelése is. Ebben a tekintetben különösen sokat dolgozott az oly korán elhunyt dr. Borbély István tanár. Az Irodalmi Társaság azonban azzal igazolta legjobban pótolhatatlan voltát, hogy néhány unitárius szellemnek életrajzát vagy pályázathirdetés, vagy megbízás útján megíratta. Így látott napvilágot János Zsigmond életrajza kiváló főszerkesztőnk: *P. Szentmártoni Kálmán*; Benczédi Gergely, Kilyéni Ferenc József püspök és kora, a kolozsvári Unitárius Kollégium története 2. k., Jakab Elek és kora című már terjedelműkre nézve, de belső tartalom és lelkiismeretes utánjárás szempontjából is hatalmas művek *dr. Gál Kelemen* tanügyi főtanácsos. gimn. igazgató tollából.

Ha az Irodalmi Társaság nem tett volna többet a fönnebb vázolt művek kiadásánál, illetve a kiadás ügyének előmozdításánál, akkor is érdemes munkát végzett volna. Midőn tehát az „Unitárius Irodalmi Társaság” lapjának, a „*Keresztény Magvető*”-nek jövő feladatairól beszélünk, a multnak gazdag eredményeire tekinthetünk vissza. Boldogan állapíthatjuk meg, hogy a „*Keresztény Magvető*” az unitárius élet és történelem nélkülözhetetlen kincses háza, bizonyos tekintetben az unitárius tudományosság enciklopédiája, habár nem rendszeres, hanem csak véletlen, ötletszerű összeállításban is.

Mégis most, midőn az irodalmi társaság *Kriza* János költő és tudós püspökünk nagy nevét írta zászlójára,¹ nem lesz hiábavaló, ha az irodalmi társaságnak munkaprogramjáról a nyilvánosság előtt is beszélünk. E cikkben természetesen a munkaprogram *csak egy részéről*: az egyháztörténelem kérdéséről.

A „*Kriza János Unitárius Irodalmi Társaság*” hivatalos folyóiratának szerkesztőbizottsága elhatározta, hogy a folyóiratot az unitárius vallás, teológia, egyháztörténelem, egyházi irodalom s általában mindazok a szempontok szerint szerkeszti.

---

¹ A módosított alapszabályok jóváhagyásra fel vannak terjesztve a belügyminisztériumba.

amely szempontok a 70 éves folyóiratban mint kívánalmak teljesülést nyertek.

Arra igyekszik, hogy a folyóirat mindegyik száma az említett szempontoknak megfelelően, aránylagosan szolgálja azokat a kívánalmakat, melyeket a jelen és a jövő elvár ettől a ragymultú tudományos folyóirattól.

A jól kiépített úton igyekszünk tehát tovább haladni s ha szükséges, magát az utat tovább építeni.

Ebben a nemes munkában e sorok írójának az a megtisztelő feladat jutott, hogy az egyháztörténelem és egyházjog terén jelentkező kérdésekkel foglalkozzék, megnyerve ez eszme-körnek mindazokat, akik ebben a tekintetben a munkaközösségben való részvételükkel szolgálni hajlandók. Értjük ezalatt első-sorban azokat a lelkészeket, akik az egyháztörténelemben jár-tasságot szereztek, elsősorban a teol. magántanárokat, törté-nettudós tanárokat és más világi szakembereket. Ezen a téren valóban oly munka vár reánk, amelyet rajtunk kívül senki más el nem végez, de amivel mi adósok vagyunk s adósságunkat a jutalom reménye nélkül is kell törleszteniünk.

Bizonyos vagyok abban, hogy ezen a téren folytatandó teendők körül az unitárius egyház vezetőelemeinek meglehető-sen egyhangú felfogása van. Mégis, úgy gondolom, nem lesz fö-lösleges legsürgősebb feladatkörülnket röviden vázolni. Ezzel az egyéni munkát, a mindennapi kérdések tárgyalását egyáltalán nem akariuk meggátolni. Az unitárius történelemnek nincsen olyan területe és szempontja, amely alapos feldolgozásban ne érdekelne minket. Legsürgősebb teendőinket a szerkesztőbizott-ságban történt megbeszélések figyelembevételével a következők szerint csoportosítjuk.

I. A forrásművek feltárása. A „Keresztény Magvető” hosszú ideig úgyszólván rendszerese 1 közreadott ú. n. egyháztör-ténelmi adatokat. Ezzel nagy szolgálatot tett egyúttal a ma-gyar művelődéstörténetnek is, nemcsak az unitárius történe-lemnek. Nagyon fontos, hogy folyóiratunk térjen vissza erre a régi jó ösvényre s lehetőleg mindig közöljön valamit a multból. Egyházi levéltárunknak s bizonyára más levéltáraknak is, egy-házközsegeink leveles ládáinak is még sok példánya kívánkozik a nyilvánosságra, mert valami mondanivalója van a multból a jelennek. Nagy szolgálatot tesz a magyar művelődésnek és egy-házunknak, aki az ilyen adatokat felkutatja és közreadja.

Ebben a tekintetben nem kell legelőli, a kutatással kezdenünk a munkát. Dr. Gyallay-Pap Domokos egyet. tanársegéd bécsi tanulmányutja alkalmával az udvari levéltárból sok unitárius vonatkozású adatot összegyűjtött. Ezeknek megjelenése föltétlen egyházi és magyar tudományos érdek. Ha lehetséges, folyóiratunk hasábjain, ha pedig itt nem jelenhetik meg térhiány miatt, föltétlenül gondoskodnunk kell külön kötetben való megjelenéséről. A forrásműveknek a föltáráshoz tartozónak tartom a régi, de fontos műveknek, egyháztörténelmi forrásmunkáknak és más jelentős műveknek, melyek latin nyelven jelentek meg, magyar nyelven való kiadását. Ezen a téren sem kell az elindulás mikéntjét kezdeni, mert Márkos Albert jeles tanár és kollégiumi könyvtárnok fordítja Kénosi Tőzsér—Uzoni Fosztó—Kozma latin nyelvű nagy históriáját. Az első kötet már készen is van 1050 kézirati oldalon, amely nyomtatásban sem lesz sokkal kevesebb. E nagy munkára az egyházi főhatóság is figyelmet szentelt s minden reményünk meg van arra, hogy nyomtatásban való megjelenéséről is gondoskodás történik. Ennek a nagyon értékes munkának mindenképpen meg kell jelennie a magyar könyvek között, mert igazán csak így válhatik a magyar egyháztörténelem kútforrásává. Valamiképpen a nyomdaköltségek előteremtéséről gondoskodnunk kell! S hogy gondoskodhassunk, *akarmunk kell* gondoskodni. Egv ilyen feladat megérdemli, hogy mindent megtegyünk sikere érdekében. A szerzők munkája s a fordító munkája is, a hozzá fűződő érdek is.

Ennél mindenképpen rövidebb lélegzetű, de megemlítem, mert szintén a Márkos Albert tanár fordítása Dávid Ferenc utolsó rövid kis művének, a *De Dualitate*-nak magyar fordítása, melyet a lelkészek szövetsége adott ki. E mű a XVI. század vitatkozási stílusát tükrözi vissza; jelentősége abban van, hogy a Blandrata és Dávid hitelvi különbségét megállapíthatjuk benne, valamint azt is, hogy a zsidózás vádjá hamis vád Dávid Ferenc ellen. Az a reményünk, hogy ezután az elfogulatlan történetíró nem ugrik be a régi célzatos beállításba, ha magyar nyelven is megjelent munkában olvashatja Dávid Ferenc munkáját. Ebben a munkakörben dolgozik dr. Bodor András jeles fiatal tanár, aki latin tudása alapján sok szolgálatot tehet az unitárius történetírásnak a forrásmunkák átültetésével.

Az ilyen munkásságot meg kell becsüljük s sikerünk érdekében meg kell hoznunk minden áldozatot.

II. Az első pont alatt foglalkozhattunk volna az *egyházközségi monográfiák* kérdésével is, de oly fontosnak tartjuk, hogy külön kiemeljük. Folyóiratunk régi számaiban egyes egyházközségeknek röviden a története megjelent, de korántsem olyan nagy számban s olyan terjedelemben, hogy azzal meg lehetnének elégedve. Bizonyos tekintetben igaza van Carlylenak, midőn azt mondja: „A történelem a nagy emberek életrajza”, de ez semmiképpen sem jogosít föl arra, hogy az egyházközségek történetének ismerete nélkül meg lehet írni az egyház történetét. Már csak azért sem, mert néha a félreeső falvakban igazi munkás, önfeláldozó lelkek küzdöttek, munkáltak, mint névtelen hősök. De ezen kívül egyházközségeink, népünk élete, szenvedései, viszontagságai, vallás-erkölcsi, közművelődési állapota mind olyan kérdés, amely nélkül a történelem élet- és lélek nélküli csontváz. Különösen ma, amikor már a népelet tanulmányozása, a társadalmi egységnek a kérdése annyira napirenden van, mindenki előtt elsőrendűen fontosnak látszik egyházközségeink múltjának a tanulmányozása. Azoknak az egyházközségeknek, amelyek vannak és azoknak, amelyek csak voltak s ahol idegen nyelven beszélnek és imádkoznak. Ebben a tekintetben különösen nagy feladat vár reánk. Istennek hála, meg van írva középiskoláinknak története, de egyházközségeink monográfiájának megírása szintén várja a szorgalmas és odaadó munkást.

III. Nagyon fontos kérdés az *egyházi és közélet nagyjai életrajzának* megírása is. Dr. Gál Kelemen hatalmas tudása és nagy munkaerejével párosult egyházszeretete, hivatástudata ebben a tekintetben is követésre méltó példa. Aranyosrákosi Székely Sándor sora jut eszünkbe: „Örökké voltak Archilleseink s sohasem zengték Homérink”. Nincsen unitárius szívvvel megírt méltó életrajz Kriza Jánosról, Aranyosrákosi Székely Sándorról s az egyháznak más nagyjairól, mint pl. Mikó Lőrinc jogtanárról s más kiváló tanárokról, lelkészekről és jóttevőinkről.

Ezen a hiányon van hivatva segíteni némileg Geréb Zsigmondnak az a kéziratos gyűjteménye, mely az unitárius lelkészek névsorát állítja össze az egyház megalapításától mostanig és dr. Zsakó István igazgató-főorvosnak unitárius lexikon összeállítására tett javaslata és máris megkezdett munkája.

Ezek után természetesen következik az új, minden szempontra kiterjedő unitárius egyháztörténelem megírása.

Mindezekben legtöbb eredményt természetesen úgy érhetünk el, ha ebben a tekintetben *Kelemen Lajos* főigazgató vezető, irányító közreműködését megnyerhetjük.

Az előadottak csak éppen rámutatnak a megkezdett munkára, tervekre, hogy a jövő feladatait annál biztosabban és határozottabban megoldhassuk. Feladat tehát bőven van; elődeink munkája, önfeláldozó egyházszeretete arra kötelez minket, hogy mi is mindent megtegyünk, ami tőlünk telhető az egyháztörténelemírás terén is. A sok könnyel, vérrel, lemondással végzett unitárius munka azt követeli tőlünk.

Erre a munkára hívunk meg minden unitárius lelket, aki közre akar működni abban, hogy a mult dicsőségét, elődeink, egyházunk történetét egyelőre ha részleteiben is megírjuk s a jövő számára hátrahagyjuk. Számítunk minden jóakarató hitbeli testvérünk támogatására, de elsősorban lelkész- és tanártársaink együttműködését kérjük. Itt elsősorban az egyháztörténelmi szakcsoport teol. magántanáraira gondoltunk. A lelkésszövetség bizonyosan, mint eddig is tette, ezután is támogatni fog ebben a nagy fontosságú munkában, de egyházi főhatóságunk támogatása is szükséges lesz bizonyos kérdések megoldásában. Arra kérjük főhatóságunkat, hogy egyéb kétségtelenül nagy gondjai mellett ezekre a kérdésekre is terjessze ki figyelmét.

Az aratni való sok, az arató se legyen kevés, s ha mégis kevés lenne, a kevésnek is sokat kell dolgoznia.

Benczédi Pál.

Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.

Közli: dr. JANCsó ELEMÉR.

(Folytatás.)

K é r é s e m.

Ezen ide mellékelt Híradásban Te is kí vagy nevezve Előfizetők gyűjtésére. Cselekedd meg kérlek a fáradságot. Semmire nincs annyira szükségünk most, mint gyermekeknek való könyvecskére. Kolozsvártt a Te ismeretes buzgóságod és kiterjedett bejárásaid 50 Előfizetőt bizonyosan teremtenek. Add tudtára a híradást Gr Vass Tamásnénak, bizonyosan terjeszteni fogja ő is. Gyulai Lottinak magam is fogok írni iránta, mert az ő ügyessége bizonyosan segít. Ugy tessék megtudni, hogy ha e könyvecskémre sok Előfizetőm lesz, akkor a jövő télen Veszta nevű eredeti román is kijő, s ki ezen Munkám: Magyar dolgok Bécsben. Azért Te ötvent szerezz, Comt Lotti 12-öt, Guttmann 20-at.

Most gyere az Élet és Literatura burjános virágos angol kertjébe. Kazinczynak Kölcseyvel való bánását, Kölcseynek Berse nyivel való éleskedését egy kényes-nemes érzésű se hagyhatja helybe. Hisz ezt én is írom Szemeréhez és Kölcseyhez. S hogy Kazinczynak Jegyzéseire én is meg mondám vélekedéseimet abban mi rossz van? Rendes volna ha az embernek csak tűrni kellene az ő önkényi hatalmaskodását a nyelvben. De nem szükséges, itt még igen solid . . . meg mondtam a mit kellett, s a Felső Magyar Orsz. Minervában még többet fogsz olvasni.

Előttem Kazinczy most dörgés szélvész villám, melly levegőt tisztít, de nem Májusi verőfényes Édes Nap. Illy Irók ezután jönnek.

S különben mint barátomat Kazinczyt többé nem szerettem, felette megismerém. A mivel tartoztam neki háladatosságból, megadám. De én peremben is nemesen fogok bánni, Az ő Írásaiból ellenem Szemere sokat törölt ki még . . . felette meguntam a Literatori barátkozást, ha magamnak multságára nem volna a dolgozás, ha vérem nem hajtana rá, ha a közre való dolgozás indulatja közikbe nem ragadna, le mondanék minden ez után; nyomtatásról. Az Irók többnyire mind Actorok, akik egymásra